

Gósy Mária (szerk.): Diszharmonias jelenségek a beszédben

(Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete, 2015. 262 p.)

A spontán beszéd különböző típusú megakadásjelenségeinek kutatása magyar nyelvű anyagon immár több évre nyúlik vissza. A Nyelvtudományi Intézet kiadásában megjelent Gósy Mária szerkesztette kötet e jelenségek legújabb kutatási eredményeit összegzi.

A válogatott kötet szervesen illeszkedik a témakörben korábban megjelent publikációk sorába, hisz az egyes tanulmányok nemcsak az egyes jelenségek újabb elemzésére és az eredményekre korlátozódnak, hanem a kutatás elméleti hátterének és a módszertannak az ismertetése is helyet kap a kötetben.

A szerzők többsége a Nyelvtudományi Intézet munkatársa, egy részük az ELTE oktatója. A kötet 11 tanulmányt tartalmaz.

A kötet nyitó tanulmánya, Gyarmathy Dorottya munkája a kutatás elméleti keretét tárgyalja. A szerző elsőként a beszéd spontaneitása és a természetessége közti különbséget tisztázza, majd a megakadásjelenségek definíciójával, osztályozásával kapcsolatos kérdéskört ismerteti. Rámutat arra, hogy bár a magyar nyelvben a kutatók a bizonytalanságok és a hibák kategóriájába sorolják az egyes jelenségeket, a kategóriarendszerek változásainak eredményeképpen a különböző tanulmányokban lehetnek eltérések a besorolásban. A tanulmány legfontosabb részében sorra veszi a bizonytalansági és a hiba típusú megakadásokat, valamint a beszélők önjavítási mechanizmusának jellemzőit, míg a záró részben a megakadások kutatásának gyakorlati jelentőségét vázolja.

Az anyanyelvvelsajátítás folyamatának és a megakadásjelenségeknek a kapcsolatáról Gósy Mária és Neuberger Tilda közös tanulmányában olvashatunk. A szerzők kiindulópontja az, hogy a beszédtervezés különböző szakaszai különbözőképpen vannak jelen az anyanyelvvelsajátítás egyes periódusaiban. Következésképpen az életkor előrehaladtával egyre bonyolultabbá váló közlések a teljes beszédtervezési mechanizmust aktiválják, és a beszédtervezés és beszéd-kivitelezés szinkron működéséből következően a megakadásjelenségek száma és gyakorisága is növekedhet. A tanulmányban e hipotézis alátámasztására a gyermeki spontán beszéd egyes életkori szakaszokban történő bizonytalansági és hiba típusú megakadásainak elemzése szolgál. A szerzők a megakadások gyakoriságát és megjelenésük lehetséges okait, a javítás lehetőségeit veszik sorra a tipikus fejlődésmenet esetén. Végül következtetésként hangsúlyozzák, hogy a gyermeki spontán beszéd megakadásjelenségeinek elemzésével rámutathatunk arra, hogy a nyelvfejlődés és a gondolat fejlődése nincs szinkronban. Ez pedig minden bizonnyal a pedagógia számára sem mellékes üzenet.

A kötet soron következő tanulmányát a Nyelvtudományi Intézet munkatársai (Beke András, Gósy Mária, Gyarmathy Dorottya, Horváth Viktória, Neuberger Tilda, Auszmann Anita) írták „Megakadások a beszédstílus függvényében spontán narratívákban és társalgásokban” címmel. A cím első felének elolvasása

alapján azt várjuk, hogy a szerzők azt elemzik, hogy a beszélők nyelvhasználati módja miképpen befolyásolja a megakadások gyakoriságát. Valójában azonban arra kapunk választ, hogy gyakorlatilag a kétféle kommunikációs helyzetben rögzített spontán beszédben, vagyis különböző beszéd típusokban, monológ és dialóg helyzetben miképpen alakul a megakadások típusainak gyakorisága. Voltaképpen az említett kétféle szövegtípusban megjelenő megakadások típusait vetik össze a tanulmány szerzői, amit az is mutat, hogy bár a tanulmány címében a „beszédstílus” szó szerepel, azt felváltva használják a „beszéd típus” szóval. A munkában több helyen utalnak is arra, hogy a kétféle kommunikációs helyzetben a beszédpartnerek száma és a cél meghatározza a szöveg szerveződését.

Markó Alexandra tanulmányában a kitöltött szüneteket elemezte új szempontból. Arra a kérdésre keresett választ, hogy vajon van-e és milyen összefüggés a hezitálások és az irreguláris zöngeminőség között. Eredményei szerint a hezitálások háromnegyede tartalmazott valamilyen hosszúságú irreguláris fonációt, és a férfiakra inkább jellemző a glottalizált hezitálás, mint a nőkre. A hezitációk irreguláris voltára leginkább a beszélő személye, a hezitálás időtartama és a hezitáláson belül az irregularitás helyzete volt hatással.

A Nyelvtudományi Intézet munkatársainak (Gyarmathy Dorottya, Neuberger Tilda és Auszmann Anita) közös munkája az „Ismétlések és újraindítások temporális mintázatai” című tanulmány is. A szerzők egyrészt arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen különbségek mutathatók ki e megakadások első és a második kimondásainak temporális paramétereiben. Másrészt azt is elemezték, hogy milyen beszédhangokra jellemző a legnagyobb mértékű időtartamváltozás. A szerzők eredményei azt mutatták, hogy mind a kétféle megakadás esetében a második kimondás ideje jelentős mértékben volt rövidebb az elsőnél, vagyis a szerkesztési idő többnyire elégséges a beszélőknek a hibák javításához. A magánhangzókat sokkal inkább jellemezte a rövidülés a két kimondás között, mint a mássalhangzókat, s a mássalhangzókat között a legnagyobb időtartam-változást az explozívok mutatták.

A kötet következő tanulmánya Bóna Judit munkája, aki az ismétlések gyakoriságának és temporális jellemzőinek sajátosságait és az ismétlések funkcióját az életkor függvényében elemezte fiatalok, idősödő és idős személyek spontán narratíváiban. Megállapítja, hogy a fiatalok és az idősek ismétlései jelentősen különböznek, míg az idősödők ismétlései nem minden esetben térnek el a fiatalokra jellemző formáktól, noha vannak kifejezetten az idősekre jellemző vonásai. A kutatás eredményeként hangsúlyozza továbbá, hogy a 75 éves kor az az életkori határ, amikor az ismétlések paramétere is változást mutatnak, s további vizsgálat szükséges ahhoz, hogy a 65 és 75 éves kor közötti életkorban megjelenő ismétlések újabb jellemzőit megállapíthassuk.

A kötet következő tanulmánya ismét többszerzős, a Nyelvtudományi Intézet munkatársai (Gyarmathy Dorottya, Gósy Mária, Horváth Viktória, Neuberger Tilda, Beke András) ezúttal a téves kezdések és az újraindítások szerkesztési szakaszait elemezték. Hipotézisük szerint a kétféle megakadás szerkesztési

szakaszának időtartama eltérő, amit számos tényező alakít. Eredményeik szerint a téves kezdések esetében a szerkesztési szakaszok tendenciaszerűen hosszabbak voltak, tehát javításukhoz a beszélőnek több időre van szüksége, mint a másik megakadástípus felismeréséhez és javításához. Vizsgálták a szófaj szerepét a szerkesztési szakaszok időtartamainak alakításában. Eszerint az újraindítások szerkesztési szakaszainak hosszát befolyásolja a szófaji struktúra, míg a téves kezdéseket nem. A kétféle megakadás abban is eltérést mutatott, hogy az artikuláció hány beszédhang után milyen szavakon állt le.

Krepsz Valéria a megakadásjelenségek gyakoriságát a beszédtempó függvényében elemezte 20-45 év közötti beszélők (átlagéletkoruk 27 év) esetén. Arra a kérdésre kereste a választ, hogy a lassabban és a gyorsabban beszélők között kimutathatóak-e jellegzetes eltérések a megakadások típusaiban és gyakoriságukat tekintve.. Eredményei szerint egyrészt a lassabb beszélők több, a gyorsabb beszélők kevesebb megakadást produkáltak, másrészt a lassúbb beszélőkre a nyújtások, a szünet szóban jelensége és a töltelékszavak voltak jellemzőek, a gyorsabb beszélőkre pedig a töltelékszavak és az ismétlések.

Ausmann Anita munkája összehasonlító elemzés. A szerző mai beszélők és 40 évvel ezelőtti beszélők spontán beszédét veti össze a temporális jellemzők mentén felnőtt beszélőknél (átlagéletkoruk 44 év). A szerző azt tapasztalata, hogy nem mutatható ki jelentős eltérés a két vizsgált mintában sem az artikulációs, sem a beszédtempó esetében, sem a szünetezést tekintve, noha tendenciaszerű különbségek megfigyelhetők. A kapott eredményekben azonban vélhetően a minta elemszáma is szerepet játszik (csupán 6-6 beszélő átlagosan 5-5 perces felvételét elemzi a szerző), s vélhetően az is, hogy csak férfi adatközlők beszédét elemzi.

A kötet következő tanulmánya Gyarmathy Dorottya és Ausmann Anita közös munkája. A szerzők éphalló és siket, különböző életkorú felnőtt adatközlők szövegfelolvasását elemzik a beszédszakaszok, a szünetek és a megakadástípusok tekintetében. Eredményeik szerint a két csoport felolvasásában és megakadásaik javításakor más-más stratégiát követ. A siketek az éphallókhöz képest rövidebb szakaszokat hangosítanak meg, gyakoribbak és hosszabbak lehetnek a beszéd közbeni szüneteik, több megakadást produkálnak, és kevesebbszer javítják azokat.

A kötet záró tanulmányában Neuberger Tilda és Gyarmathy Dorottya a megakadásjelenségek gyűjtésének és lejegyzésének módszertani kérdéseit összegzik. A szerzők a BEA adatbázisra összpontosítanak, ennek megfelelően olvashatunk a lejegyzésről, a szünetek, a bizonytalanságok és a hiba típusú megakadások jelöléséről, valamint az adatbázissal kapcsolatos fejlesztési tervekről.

A változatos témájú kötetet elsősorban a beszéddel foglalkozó kutatók, oktatók forgathatják haszonnal, de minden bizonnyal fontos információkat nyújtanak az egyes írások azoknak a szakembereknek, terapeutáknak is, akik a beszéddel foglalkoznak, csakúgy, mint az érdeklődő hallgatóknak.